

Matija Murko in predfrancoski začetki slovenske primerjalne književnosti v 19. stoletju

Tone Smolej

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

<https://orcid.org/0000-0001-8544-2198>

tone.smolej@ff.uni-lj.si

Prispevek se ukvarja s komparativnimi raziskavami Matije Murka v njegovem dunajskem obdobju (1889–1902). Raziskave Povesti o sedmih modrecih, nastale tudi na pobudo Aleksandra Nikolajeviča Veselovskega, se vsaj deloma dotikajo tematologije. Murko denimo pripoved »Vidua« povezuje z »Efeško matrono« in to temo preučuje v ruskem ljudskem slovu ter v poljski književnosti. Del svoje raziskave pa je objavil v Kochovem Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte, tedaj edini periodični komparativistični publikaciji na svetu. Tri leta pred znamenitim pariškim komparativističnim kongresom, ki je leta 1900 za predmet raziskovanja določil medsebojne vplive evropskih književnosti, kar je vplivalo na razvoj francoske šole, je Murko objavil še monografijo Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. V tej monografiji razume pojem »vpliv« predvsem v vzpostavljenih osebnih stikih med predstavniki češke in nemške književnosti, manj pa se ukvarja s podrobno primerjavo književnih del. V Murkovih dunajskih razpravah lahko zato vidimo predvsem predfrancoske začetke slovenske primerjalne književnosti.

Ključne besede: primerjalna književnost / slovenski literarni zgodovinarji / Murko, Matija / literarni vplivi

Uvod

Leta 1900 je Louis-Paul Betz, potomec alzaških izseljencev v Ameriko, ki je v Švici promoviral s tezo o Heineju v Franciji in nato postal prvi profesor primerjalne književnosti v Zürichu, objavil knjigo z naslovom *La littérature comparée. Essai bibliographique*.¹ Prvo bibliografijo

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Medkulturne literarnovedne študije* (P6-0265) in projekta *Na poti k zgodovini primerjalne književnosti v luči globalizacije: Matija Murko in njegovi mednarodni sodelavci* (J6-4620), ki ju sofinancira

komparativističnih razprav je pospremil z uvodom, v katerem je poudaril, da je izmeril neskončnost področja primerjalne zgodovine modernih književnosti. Najbrž ni nenavadno, da je sin frankofone matere in germanofonega očeta posvetil najobsežnejši del bibliografije literarnim odnosom med Francijo in Nemčijo od srednjega veka do 19. stoletja. Sledijo še bibliografska poglavja razprav o literarnih zvezah med Francijo in Anglijo, med Anglijo in Nemčijo ter med Italijo in drugimi deželami. Skromneje so zastopane skandinavske in slovanske književnosti. Na slabih dveh straneh bibliografskega poglavja o slovanskih književnostih se v družbi Adama Mickiewicza, Mariana Zdziechowskega in Aleksandra Nikolajeviča Veselovskega pojavi Murkovo ime kar trikrat (Betz 79). Gre za spise, ki so bili objavljeni v njegovem dunajskem obdobju (1889–1902) in so povezani z njegovo habilitacijo. Niso pa navedene njegove razprave o *Povesti o sedmih modrecih*.

Povest o sedmih modrecih

Kot je znano, se je Matija Murko jeseni 1887 odpravil v Rusijo študirat na Univerzo v Sankt Peterburgu, kjer je nanj napravil velik vtis Aleksander Nikolajevič Veselovski, profesor zahodnoevropskih literatur.² Veselovski ni le temeljito poznal vseh romanskih in slovanskih jezikov ter književnosti, ampak je bil tudi »znamenit primerjalni slovstveni zgodovinar«, ki je študiral vse pismene in ustne sadove duha na Zahodu in Vzhodu (Murko, *Spomini* 72). Zaslovel je s svojo razpravo *Slovanske pripovedke o Solomonu in Kitovrasu ter zahodne legende o Morolfu in Merlinu (Slavjanskija skazanja o Solomone in Kitovrase i zapadnyja legendy o Morol'fe i Merline, 1872)*, s katero je sprožil številne primerjalne študije folklore in srednjega veka (Struve 3). Konec osemdesetih let 19. stoletja je Veselovskega, »velikega raziskovalca teorije o preseljevanju povestnih snovi«, zanimala tema *Povest o sedmih modrecih* v starejši ruski književnosti, ki jo je menda predlagal že več učencem, a se zanjo ni nihče odločil. Zelo se je razveselil podatka, da se Murko resno ukvarja z njo, čeprav jo je želel razširiti na vse Slované. Po Murku gre za okvirno povest proti hinavstvu nezvestih žensk, ki je bila zelo

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Ko je Murko pripravljaval svoje *Spomine*, je bil Veselovski spet zelo aktualen. Sovjetski stalinistični kritiki so Veselovskega, ki je bil tedaj že štiri desetletja pokojen, in njegove učence obtožili uslužnosti do Zahoda. Veselovskizem je postal sinonim za buržoazni liberalizem, kozmopolitizem in zlasti za komparativistiko (Struve 3–7).

razširjena v različnih jezikih na Vzhodu in na Zahodu (Murko, *Spomini* 72). Nekateri so celo poudarjali, da za Biblijo nobeno drugo delo ni bilo prevedeno v toliko jezikov.

Že v orientalski *Sindibadovi knjigi*, ki je indijskega izvora, se pojavi okvirna pripoved: mačeha skuša zapeljati kraljeviča, ki jo zavrne, zato ga obtoži posilstva, kralj pa ga obsodi na smrt. Eksekucijo vsak dan preprečujejo modreci, na koncu pa spregovori še kraljevič sam (Campbell xi–xii). Gaston Paris je domneval, da se je v bizantinskem cesarstvu na podlagi grškega prevoda izoblikovala povsem nova (sicer izgubljena) forma, ki je prek Italije postala vir različnih zahodnih različic (Paris, *Deux rédactions*), drugi pa so pripisovali posredniško vlogo križarjem in hebrejskemu prevodu (Campbell xvi–xvii). V nasprotju s t. i. vzhodno različico, v kateri modreci pripovedujejo tudi po dve ali več zgodb na dan, v zahodni, ki je ohranila samo štiri izvirne zgodbe, vsak od njih pove le eno. Na Zahodu je najbolj znana pod latinskim naslovom *Historia septem sapientum* s petnajstimi zgodbami; sedem jih izmenoma pripoveduje kraljica, sedem modreci, zadnjo pa kraljevič sam. Kraljica skuša doseči kraljevičevo smrt s pomočjo sedmih prilik. V zgodbi »Drevo« (»Arbor«) opisuje čudovito drevo, pod katerega je gospodar zasadil mlad poganjek. Ker se ta zaradi vej ni mogel razvijati, se je odločil posekati staro drevo, a je tudi mlado kmalu umrlo. Alegorije so v kraljičinih zgodbah zelo jasno razložene – staro drevo je kralj, škodljivi poganjek pa kraljevič: »Arbor ista tam nobilis est persona tua [...]. Pinella sub arbore est filius tuus maledictus, qui iam incipit per doctrinam suam crescere« (Roth 253).

Tudi njena druga zgodba »Merjasec« (»Aper«) o kralju, ki je voljan dati svojo hčer tistemu, ki bi ubil nevarnega divjega prašiča, ima podobno poanto. Pastir, ki je z drevesa s sadeži tako nasitil merjasca, da ga je uspaval in nato ubil, je zvijačni kraljevič, merjasec pa kralj. Kraljica, ki je zaradi mizogine zasnove slaba pripovedovalka, izbira neprimerne primere (mladi pastir denimo postane junak), kar škoduje njeni prepričljivosti, v njenih zgodbah pa se le redko pojavljajo pozitivni ženski liki (Skow-Obenaus 172–173). V nasprotju s kraljico, ki večinoma utemeljuje z alegorijami, modreci uporabljajo analogije, z opisi hudobnih žena želijo priklicati v spomin realnost okvirne zgodbe. V njihovih zgodbah so ženske nestanovitne, pohotne in nezveste, s svojimi napotki pa moža pehajo v nesrečo (178). V prvi modrečevi pripovedi »Pes« (»Canis«) žena od soproga zahteva, naj takoj ubije okrvavljenega psa, ki naj bi domnevno ubil njunega otroka. Ko mož, ki jo uboga, spozna, da je zvesti pes le rešil otroka pred kačo, odide bos delat pokoro v sveto deželo. Tudi v »Ptici« (»Avis«), tretji modrečevi

pripovedi, se mož pokori, ker je zaradi ženine prevare po krivici ubil govorečo srako. Ptica je namigovala na ženino prešuštvo, zato je ta nekoč nad pokrito kletko uprizorila nevihto. Ker je sraka neurje, o katerem pa nihče ni nič vedel, opisovala gospodarju, jo je žena razglasila za lažnivo. Ženska goljufivost je izrazita tudi v »Vodnjaku« (»Puteus«), drugi modrečevi zgodbi. Mož ni dovolil ponoči vstopa ženi, ker jo je sumil nezvestobe. Ko pa je simulirala samomor v vodnjaku, se je izmuznila v hišo in zunaj pustila moža, ki so ga kot domnevnega zakonolomca privezali na sramotilni steber. V svojih zgodbah modreci sporočajo kralju, naj ne zaupa svoji drugi ženi. Ženska preračunljivost doseže vrh v zgodbi »Vdova« (»Vidua«). V nasprotju s Petronijevo »Efeško matrono« pa vitez z gnusom zavrne vdovino ponudbo in jo celo ubije.³ Ker gre za zadnjo zgodbo modreca, je sporočilo vladarju zelo prozorno. Petnajsto zgodbo »Prerokba« (»Vaticinium«) pove kraljevič sam, ki je moral doslej molčati. Zaradi prerokbe naj bi oče dal sina vreči v morje, a je ta preživel in se pozneje vrnil domov kot uglednež. Kraljevičeva zgodba je pravna, saj sin očetu odpusti. Kraljevič v okvirni zgodbi na koncu izda, da ima mačeha mladega ljubimca, preoblečenega v deklico (Murko, *Spomini* 72).

V drugi polovici 19. stoletja so se zahodnoevropski literarni zgodovinarji intenzivno ukvarjali z različicami *Povesti o sedmih modrecih*. Karl Goedeke je prvi objavil primerjalno tabelo vrstnega reda posameznih zgodb (Goedeke 422–423), štiri leta pozneje pa je nova odkritja obelodanil še Adolf Mussafia, utemeljitelj dunajske romanistike. Posebej je tovrstne študije z obsežnim predgovorom k izdaji najstarejšega francoskega prevoda zaznamoval Gaston Paris (Campbell xxii). Do Murka, ki je vse omenjene raziskovalce – kot je razvidno s seznama v njegovi zapuščini – dobro poznal (Murko, Gradivo), pa se ni nihče ukvarjal s slovanskimi verzijami.

Po vrnitvi iz Rusije je Murko spisal kar tri obsežne študije. Najprej je leta 1890 pri Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu objavil članek o bolgarskem in srbskem prevodu *Povesti o sedmih modrecih* ter nato pri Akademiji znanosti na Dunaju, kjer je svoje spise o tem vprašanju publiciral že Mussafia, razpravo *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven* (*Povest o sedmih modrecih pri Slovanih*).

³ Murko poudarja, da je snov »Efeške matrone« oziroma »Vdove« (»Vidua«) najti tudi v permski guberniji, kar ni nujno povezano z vplivi *Historie* (Murko, *Geschichte* 2). Na motivih »Vdove« pa po Murku sloni *Kaniowski dvor* (*Zamek kaniowski*) Seweryna Goszczyńskiego. Upravitelj želi Orliko prisiliti v zakon. Njenega brata kozaka, čuvaja pod vešali, zvabi stran, nato pa da odstraniti obešenca. Orlika mora nato izbrati med smrtno obsodbo brata ali poroko z upraviteljem.

V prvi razpravi se je posebej posvetil Bolgarom in Srbom, ki so po grškem viru prevajali vzhodno različico, imenovano *Syntipas* (Murko, »Bugarski i srpski prijevod«). Obsežen del svoje druge raziskave je namenil češkemu prevodom, zlasti *Kronyki o sedmi mudrcyh* iz leta 1590. V prevodu izobraženega prevajalca se zrcalijo nekatere češke zgodovinske okoliščine: posebej je poudarjeno, da ima vitez večnadstropno hišo, na potovanje pa se – kot Bruncvik – odpravi s tridesetimi konji (Murko, *Geschichte* 23). Murko je odkril novo češko različico (*Mravá kronyka o sedmi mudrcích*) iz 19. stoletja, ki jo je tudi deloma prevedel v nemščino. Čeprav so v besedilu ostale le tri izvirne zgodbe (»Arbor«, »Puteus«, »Vidua«) in ena orientalskega izvora, delo dobro posnema duh in slog izvirnika, saj sledi izvirni mizoginiji. Znotraj podobne okvirne zgodbe kraljica pripoveduje dodatne zgodbe, s katerimi želi inkriminirati kraljeviča.

V pripovedi »Sylwius«, ki jo Murko povezuje z zgodbo o modrem Heykarju iz *Tisoč in ene noči* (Murko, *Geschichte* 36), kraljica opisuje najdenčka, ki na koncu po krivem priča zoper svojega posvojitelja, češ da pripravlja zaroto zoper kralja. Na okvirno zgodbo se kraljica navezuje v pripovedi o arabskem vladarju, ki ugotovi svojemu sinu iz prvega zakona, da bo obiskal njegovo umirajočo mater, saj ga želi še zadnjič videti. Ker jo vladar obišče v preobleki, ga straža po sinovem navodilu ubije. Jan z Koszyczek pa je zaznamoval poljske prevode, v katerih pri viteških običajih ni sledi poenostavljanja. K Rusom je prišla zahodna redakcija po nekem poljskem tiskanem viru s konca 16. ali z začetka 17. stoletja, kar je razvidno iz nekaterih polonizmov, in se razširjala le v rokopisih 17. in 18. stoletja. Na podlagi sedemintridesetih rokopisov, ki jih je evidentiral v Rusiji, je Murko dokazal, da je bila *Povest* prevedena le enkrat in nato prepisana, pri prepisovanju pa so se teksti močno spreminjali (Murko, *Spomini* 73, 110). Ruski prepisovalci niso razumeli nekaterih zahodnih srednjeveških običajev (npr. turnir), samostalnik »vitez« so občasno zamenjali s »cesarjem«, kar je vodilo do nesmislov. V »Vodnjaku« (»Puteus«) naj bi tako sam cesar zaprl ven svojo ženo, v »Vdovi« (»Vidua«) pa naj bi cesar čuval obešenca. Terminološke težave se kažejo tudi pri drugih dvorjanih in duhovnikih (Murko, *Geschichte* 119–126).

Leta 1892 je Murko objavil še razpravo »Beiträge zur Textgeschichte der *Historia septem sapientum*« (»Prispevki k zgodovini dela *Historia septem sapientum*«), in sicer v reviji *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte*, ki jo je urejal Max Koch, profesor Univerze v Vroclavu. Koch je revijo, ki je bila tedaj edina periodična komparativistična publikacija na svetu, ustanovil pet let poprej. Z objavo v tej

reviji je Murko dejansko začel pisati zgodovino slovenske primerjalne književnosti. Murko se uvodoma sklicuje na svojo raziskavo o *Povesti o sedmih modrecih* pri Slovanih, v kateri je ugotavljal, iz katerega zahodnoevropskega vira izvirajo češke, poljske in ruske različice (Murko, »Beiträge« 1). V nadaljevanju se sicer ukvarja z viri nizozemskega, francoskega in angleškega prevoda, hkrati pa razmišlja o nujnosti temeljite kritične izdaje *Historie septem sapientum*.

Njegove raziskave *Povesti sedmih modrecev* so vzbudile precejšnjo pozornost. Gaston Paris je v reviji *Romania*, posvečeni raziskavam romanskih jezikov in književnosti, o razpravi *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven* zapisal, da gre za delo, ki izkazuje obsežno in hkrati zanesljivo erudicijo (»ce travail d'une érudition à la fois très étendue et très sûre«) (Paris, »Geschichte« 373), v zvezi z »Efeško matrono« pa jo je v svoji knjigi o Lessingu citiral Erich Schmidt (798). V predgovoru k svoji izdaji angleške romance *The Seven Sages of Rome* je njegovi nemški razpravi priznavalno navajal Killis Campbell (xxvi), kar dokazuje, da se je Murko uveljavil tudi onstran Atlantika. Celo v najnovejši izdaji *Historie septem sapientum* se v bibliografiji Murkovo ime pojavi kar dvakrat (Roth 729). Čeprav je Murko obžaloval, da Rusi njegovi raziskavi niso posvetili primerne pozornosti (Murko, *Spomini* 110), je bil lahko ponosen na pohvalo Veselovskega, ki mu je v pismu zapisal, da v zvezi z njegovim delom nima nobenih metodoloških pripomb, saj je opravljeno z veliko skrbnostjo in taktom: »Lahko se učimo od vas«.⁴

Nemški vplivi na začetke slovanske romantike

Na podlagi svoje razprave *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven* se je Murko želel habilitirati kot privatni docent za slovansko filologijo, a je Vatroslav Jagić zahteval še kakšno delo iz zgodovine novjših slovanskih književnosti. Prvotno je kandidat razmišljal o raziskavi nemških vplivov na slovenskega pesnika hrvaškega ilirizma Stanka Vraza, a se je izkazalo, da bi moral obravnavati še češke, poljske in ruske vplive nanj. Ker naj bi bila takšna naloga prevelika, se je omejil na začetke češke romantike (Murko, *Spomini* 111). Habilitacijsko delo *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik (Nemški vplivi na začetke češke romantike)* je izšlo leta 1897 pri graški katoliški založbi Styria. Glede na nadnaslov *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge*

⁴ Za transkripcijo in prevod pisma se zahvaljujem lekt. Tatjani Komarovi.

der slavischen Romantik (*Nemški vplivi na začetke slovanske romantike*), ki ga v svoji bibliografiji navaja tudi Betz (79), je bila raziskava zamišljena kot prvi del obsežnejšega projekta.

Murko izhaja iz predpostavke, da so bili za Slované odločilni pozitivni učinki narodno-domoljubnega nauka nemške romantike. V monografiji obravnava tako Josefa Dobrovskega, patriarha slavistike, kot Josefa Jungmanna, slovaropisca, ki je sicer prevajal Goethejeva dela (*Hermann und Dorothea*, »Mignon«, »Der Zauberlehrling«), a je sam pesnil še v klasicističnem duhu. Dobro desetletje po Masarykovem obračunu z romantičnimi ponarejevalci se je tudi Murko soočil s Hankovimi ponaredki, znanimi kot *Kraljedvorski* in *Zelenogorski rokopis*, in jih obravnaval v luči narodnega preporoda. V knjigi je pomembno mesto namenjeno Františku Ladislavu Čelakovskemu, izdajatelju slovanskih narodnih pesmi (*Slovanské národní písně*) in glavnemu predstavniku domoljubne šole, ki se je vzorovala pri nemški romantiki in njenem predhodniku Johannu Gottfriedu Herderju, uredniku *Glasov narodov v pesmih* (*Stimmen der Völker in Liedern*). Nadalje se Murko ukvarja s filologom Pavlom Josefom Šafárikom, ki je v mladosti tudi pesnil in prevedel Schillerjevo *Mario Stuart*. Tako zanj kot za mladega Jana Kollárja je bil ključen študij v Jeni. Na posebno željo Ericha Schmidta je Murko prevedel in v dodatku knjige objavil del avtobiografije *Spomini iz mlajših let življenja* (*Paměti z mladších let života*), v katerem je Kollár popisal svoj študij v Jeni in udeležbo na praznovanju tristoletnice reformacije v Wartburgu leta 1817. V spominih niso opisani le njegovi profesorji (zgodovinar Heinrich Luden, filozofa Lorenz Oken in Jakob Friedrich Fries), ampak tudi Johann Wolfgang Goethe, s katerim se je nekajkrat srečal, nato pa požiral njegove romane. Tudi pod vplivom bivanja v Jeni je zasnoval svoj *opus magnum* *Hči Slave* (*Slávy dcera*), zbirko 645 sonetov, ki jo ima Murko za sintezo antike in romantike. V njih je več reminiscenc na znamenito poglavje iz Herderjevega dela *Ideje za filozofijo zgodovine človeštva* (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1791), kar Murko izčrpno dokumentira (Murko, *Deutsche Einflüsse* 217–226). Herderjevo stališče, da zasedajo slovanski narodi večji prostor na zemlji kot pa v zgodovini, je najti denimo v sonetu (III, 61), v katerem pesnik razmišlja o narodu in njegovi veličini ter ugotavlja, da je Gospod pomnožil narod, a mu ni poveljčal radosti. Miroljubni slovanski značaj in nemško zatiranje pa odmevata v številnih sonetih. Murko poudarja, da se je pesnik s tem delom uveljavil kot visoki duhovnik humanitete, v imenu katere protestira zoper krivico, storjeno Slovanom, hkrati pa pridiga Janezov evangelij ljubezni (227–228). Časi, ko so se Slovani pobijali zaradi vere, so mimo: naši so Hus, Nepomuk in Ciril.

Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik veljajo za prvo knjigo slovenskega avtorja s področja primerjalne književnosti (Dolinar 82). Murko v naslovu svojega dela res uporabi pojem »vpliv« (*Einfluss*), a ga vidi predvsem v vzpostavljenih osebnih stikih med predstavniki posameznih kultur in nato išče potrditev zanj v vzporednih idejno-zgodovinskih razvojnih oblikah. Njegovo podajanje se večinoma odpoveduje odkrivanju resničnih genetičnih literarnih zvez, podrobni primerjavi književnih del in tudi recepcijske raziskave so pretežno potisnjene v stran (Drews 83). Izčrpna primerjava Herderjevega besedila in posameznih Kollárjevih verzov je častna izjema.

V *Spominih* Murko omenja kar 47 recenzij svoje monografije. Nekatere so kljub očitanim metodološkim pomanjkljivostim hvalile avtorjev pogum, da se je lotil kočljive teme in razkrival (s tedanjega kulturnopolitičnega gledišča) nepriljubljene filiacije med nemško in češko književnostjo (Drews 83). Zanimivo je, da ni Murko nikoli omenil najvplivnejše, ki jo je leta 1897 v treh nadaljevanjih v dunajski reviji *Die Zeit* objavil Tomáš Garrigue Masaryk, tedaj profesor filozofije na Karlovi univerzi v Pragi.⁵ Masaryk poudarja, da Murko isti češko narodno zavest v prvih časih preporoda z romantiko. K romantikom pod vplivom Schererja ne šteje le čeških pesnikov, marveč tudi filozofe, zgodovinarje in celo politike. Medtem ko Aleksander Nikolajevič Pypin vidi v teoriji ruskih slovanofilov, poljskih mesijancev in čeških humanistov izvirni slovanski romanticizem, iz katerega izvira narodna zavest preporoda, pa Murko slovanski in češki romantizem nima za izvirno, marveč za nemško duhovno usmeritev. Romantika je na Češko prišla prek nemškega vpliva in se tu kaže v obliki patriotizma. Ker je bila patriotična tudi nemška romantika, to pomeni, da so Čehi nemški patriotizem prevzeli, posnemali in po svoje oblikovali. Masaryk se ne strinja z Murkovo trditvijo, da je romantizem nemškega izvora, saj je bila celotna romantična duhovna usmeritev – tako kot prej racionalistična – vsesplošno evropska. Tako kot obstajajo razlike med racionalizmi različnih narodov, so te prisotne tudi med nemško, angleško, francosko in slovansko romantiko. Češki predstavniki se v bistvenem razlikujejo od

⁵ Murko je na dunajski univerzi v zimskem semestru 1881/82 poslušal Masarykovo predavanje »Napredek, razvoj in civilizacija: uvod v filozofijo zgodovine« (*»Fortschrift, Entwicklung und Zivilisation: eine Einleitung in der Philosophie der Geschichte«*). V *Spominih* je zapisal, da ni imel razumevanja za njegovo comtovsko klasifikacijo znanosti (Murko, *Spomini* 46). Med prvo svetovno vojno pa je bil pod policijskim nadzorstvom prav zaradi korespondence z Masarykom (144), ki danes ni več v evidenci (morda je bila namerno uničena med vojno). Povojni čas prve objave *Spominov* v češčini (1949) verjetno ni bil naklonjen pretiranemu poudarjanju stikov s prezidentom.

nemških. Kollár in Šafárik sta bila glasnika razsvetljenstva, Jungmann pa čisti voltairjanec. Če so bili češki romantiki bolj racionalistični in so svoj ideal iskali v reformaciji, pa so bili nemški bolj mistični, saj so se navduševali nad srednjim vekom in katolicizmom. Iz svojskosti češke romantike Masaryk sklepa, da je bil nemški vpliv manjši, kot predpostavlja Murko, saj so očitni tudi drugi (npr. Byronov vpliv na Kollárja). Nemški vpliv pri preporodu nekega naroda nima glavnih zaslug, saj se ta ne more pojasniti samo s pomočjo tujih vplivov. Če iščemo sociološko razlago preporoda, ne zadostujejo le literarni vplivi, ker so delovale še druge gonilne sile. Ne gre pozabiti, da je literatura, če že ne vedno, pa vsaj pogosto, le eksponent, simptom družbnega in narodnega življenja, ne pa sila. Čeprav so preporod pojmovali kot preporod jezika in književnosti, Masaryk poudarja, da ni bil specifično češki, ampak del splošnega evropskega razvojnega procesa in od vsega začetka ni bil jezikoven ali literaren, marveč političen in socialen. Na koncu svoje obsežne recenzije Masaryk poudarja, da lahko Murkova knjiga računa na priznanje vseh, ki jim je pri srcu idejna vzajemnost narodov.

Knjigi o češki romantiki naj bi sledila še monografija o nemških vplivih na začetke južnoslovanske romantike, zlasti pri Slovencih in hrvaških ilircih. V knjigi bi veliko prostora zavzemal Stanko Vraz, pri katerem je opaziti vplive Ludwiga Uhlanda, Friedricha Rückerta, Augusta von Platena in Adelberta von Chamissa, saj je tako kot nemški romantiki uporabljal različne romanske in germanske oblike z bogatimi rimami in asonancami, izmed orientalskih pa tudi gazele. Pri Slovencih lahko enake pojave opazamo pri Prešernu, »čigar razmeroma majhna knjiga je kar cela poetika« (Murko, *Spomini* 112–114).⁶ Da je Murko konec devetdesetih let intenzivno preučeval južnoslovansko romantično književnost, je razvidno iz njegovih predavanj, ki jih je po habilitaciji imel kot privatni docent na dunajski filozofski fakulteti. Po letu 1897 je v glavnem predaval o južnoslovanski romantiki,⁷ po letu 1900 pa trikrat o pesnikih ilirizma.⁸ Zaradi številnih obveznosti Murko

⁶ Murkova razprava »Misli k Prešernovemu življenjepis« iz leta 1901 kaže veliko zanimivih izhodišč. Prešeren naj bi po Nemcih prevzel romanske oblike, orientalsko gazelo, literarno šalo in samoglasniško barvno lestev (*Vokalfarbenleiter*). Da se Murko ni več tako natančno poglobljal v slovensko književnost, je morda kriva tudi Aškerčeva uredniška intervencija ob Murkovi obravnavi jezikovnih vprašanj.

⁷ Konec devetdesetih let so na dunajski filozofski fakulteti tudi drugi mlajši avstrijski učitelji predavali romantiko. Germanist Jakob Minor nemško, romanist Matthias Friedwagner pa francosko.

⁸ Čeprav je Murko napovedal samostojni predmet, ki bo posvečen branju in interpretaciji Prešernovih del (Murko, »Programm«), ni tega na dunajski filozofski fakulteti nikoli realiziral. O Prešernu je najbrž predaval zgolj v okviru predavanj o južnoslovanski

druge knjige ni realiziral, je pa objavil nekaj manjših člankov, tudi o Goethejevem odnosu do srbske narodne pesmi, kar v svoji bibliografiji omenja nenavadno aktualni Betz (80).

Gre za objavljeno predavanje, ki ga je Murko imel 25. novembra 1898 v Goethejevem društvu na Dunaju. Murko poudarja, da imajo na slovanskem jugu Srbi najlepšo epiko, ki še danes živi med ljudstvom, ta sloves pa deloma pripada tudi Hrvatom. V svojem predavanju se osredinja na »Hasanaginico«, ki je po zaslugi Herderjeve zbirke postala del *Weltliteratur*. Kot je znano, jo je prvi objavil Alberto Fortis v svojem delu *Potovanje v Dalmacijo* (*Viaggio in Dalmazia*, 1774). Ker pesmi ni bilo več najti med ljudmi, jo je po Fortisu pozneje prevzel tudi Vuk Karadžić, ki pa je besedilo srbiziral. Murko poudarja, da je »Hasanaginica« našla ugoden odziv v tedanji evropski kulturi, ki je bila močno pod vplivom *Ossiana* in Rousseaujevega evangelija narave. Clemens August Werthes je že naslednje leto prevedel Fortisovo poglavje o navadah Morlakov⁹ skupaj s »Hasanaginico«. Leta 1775 je Hasanaginico »mit Ahnung des Rhythmus und Beachtung der Wortstellung des Originals« v nemščino prevedel Goethe, prevod pa je anonimno izšel v Herderjevi zbirki. Tako kot pred njim Franc Miklošič (1883) se je tudi Murko izdatno posvečal metričnim vprašanjem. Če se je Werthes odločil za jambski enajsterec, je Goethe izbral srbski trohejski deseterec, ki ga je uporabil tudi v svoji poeziji. Murko je zavrnil tezo svojega učitelja, da je Goethe izbral troheje, ker so bolj primerni za nemščino, ki poudarja korenske zloge. Goethe je upošteval pavzo po vsakem verzu in se med vsemi prevajalci najbolj približal verzemu številu izvirnika.¹⁰ Posnemal je ponavljanje istih besed ali fraz, anafore in veznike, odpravljal pa je čustvene dodatke, zlasti okrasne pridevke. Da je cenil izvirnik, ki ga ni razumel, je po Murku razvidno iz dejstva, da je ponovno uvedel originalni patronimik Pintorović, ki sta ga Fortis (*di Pintoro il figlio*) in Werthes (*der Erbe des Pintoro*) spremenila. Murko poudarja, da je »Hasanaginica«, prva v nemški literaturi znana pesem iz domovine Srbov in Hrvatov,

romantiki. Edini, ki je na dunajski univerzi najavil samostojno predavanje o Prešernovem življenju in delu, je bil poljski slavist Jan Leciejewski, in sicer v letnih semestrih 1886 in 1888.

⁹ Z izrazom Morlaki so nekdanj označevali celinsko prebivalstvo beneške Dalmacije. Na začetku 19. stoletja pa se je pojavil morlakizem. Evropska romantika je v Morlakih odkrila gostoljubno patriarhalno družbo s starodavnimi običaji in nenavadnimi verovanji v vile in volkodlake. Tako kot stari Grki so plesali kolo in se zbirali ob starem slepem guslarju, ki je prepeval ljudske pesmi. Prav ta poezija je bila veliko odkritje za ideologe evropske romantike (Stojković 162–163).

¹⁰ Novejše poglede na silabotonično adaptacijo srbskega deseterca je predstavil Boris A. Novak (269–272).

pravzaprav neobičajna, saj prihaja iz mohamedanske sfere, česar nemški razlagalci niso upoštevali. Nemški publiki zato Murko posebej razlaga njen čut za sramežljivost, ki ga povezuje z nizkim položajem žensk na Orientu, tudi krščanskem:

Črnogorski odličnik ne bi nikoli šel ven s svojo ženo. Na območju Dubrovnika, ki zaradi svoje renesančne književnosti zasluži ime slovanskih Aten, na Hrvaškem, na hrvaških murskih otokih na Ogrskem lahko doživimo takšno predstavitev: Se opravičujem zaradi svoje žene! V Dubrovniku lahko javno poljubita moškega njegova mati in sestra, žena nikoli. (Murko, »Goethe« 51)

V nadaljevanju Murko razloži, da so romantični interesi vodili dunajskega slavista Kopitarja k iskanju zbiralca ljudskega pesništva, ki ga je našel v Vuku Karadžiću. Ko je Goethe leta 1814 prejel prvi zvezek srbske narodne poezije, ni imel ne časa ne volje, saj je bil zaposlen z *Zahodno-vzhodnim divanom*. Šele devet let pozneje so mu novi zvezki, ki jih je recenziral Jacob Grimm, ponovno vzbudili zanimanje, novo prevajalko pa je našel v gdč. TALVJ, ki ji je pomagal z nasveti. V naslednjih letih pa je Goethe v reviji *Kunst und Altertum* objavil več člankov o srbskem narodnem pesništvu, kar ga je po Murkovem mnenju navdalo z mislijo, da obstaja le ena sama prava poezija, le ena obča svetovna. Murkov spis v mnogočem napoveduje poznejšo monografijo *Das Original von Goethes »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre (Izvirnik Goethejeve »Žalostinke plemenite žene Asan Age« (Asanaginica) v literaturi in ljudskem jeziku skozi 150 let)*, ki jo sicer citira tudi *Goethe-Lexicon* (Wilpert 563), a se kljub naslovu ukvarja samo še s folklornim in etnografskim vidikom pesmi.

Sklep

Zgodovino snovi je Murko poznal, še preden je obiskal Rusijo, a srečanje z Veselovskim, navdušenim tematologom, ga je prepričalo, da je nadaljeval z raziskavo *Povesti o sedmih modrecih*. Ni presenetljivo, da je del svoje raziskave objavil v reviji *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte*, ki je sploh gojila zgodovino snovi. Koch je v znanim uvodu k prvemu letniku zapisal, da že samo ime revije pove, da bo zasledovala razvoj idej in oblik, ki se kažejo v vselej novi predelavi iste ali sorodne snovi v različnih književnostih stare in nove dobe. Vzporejati snovi, razširjene v vseh književnostih, se zdi Kochu naloga primerjalne književnosti, ki se bo obrestovala (Koch 10). Nemška komparativistika

je bila proti koncu 19. stoletja usmerjena zlasti v tematologijo. Murko sam priznava, da je usodo *Povesti* razlagal na »strogo filološki podlagi« (Murko, *Spomini* 110), kar pomeni, da se je manj osredinjal na motivne različice. V zvezi z »Vdovo« sicer omenja snov (*Stoff*) »Efeške matrone« in njeno pojavljanje v ruskem ljudskem slovstvu ter pri Goszczyńskem, motivološka vprašanja pa načena tudi pri čeških verzijah. Ni nenavadno, da je razpravo *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven* pohvalil Gaston Paris. Leta 1900, desetletje po objavi Murkovih raziskav, je bil v Parizu v okviru Svetovne razstave Kongres za mednarodno primerjalno zgodovino, na katerem je bila posebna sekcija rezervirana za primerjalno zgodovino književnosti. Gaston Paris, častni predsednik, ki je v svojem nagovoru poudaril, da je primerjalna književnost nova veda, ki se dotika folklore, mitografije in primerjalne mitologije, je zbranim zastavil naslednje raziskovalno vprašanje: Kako razložiti dejstvo, da najdemo pri vseh narodih iste pripovedi? (Paris, »Résumé« 39–40) Fernand Brunetièr pa je dan poprej na kongresu napovedal drugačno poslanstvo stroke, ki naj se ukvarja s preučevanjem odnosov med petimi evropskimi književnostmi od renesanse dalje, pri čemer naj jo zanimajo samo literarna dela z umetniškimi ambicijami.

To stališče je v Franciji prevladalo, zgodovina snovi pa se je ukoreninila predvsem v Nemčiji. Sicer pa je že Veselovski pisal Murku, da je za nekaj časa pozabil na folkloristiko, saj se zdaj ukvarja z Boccacciem. Sodeč vsaj po naslovu je Murko že imel izkušnje tudi z drugim tipom primerjalne književnosti. V letu 1896, ko je zaključeval svojo habilitacijo o nemških vplivih na začetke češke romantike, je bila v Lyonu ustanovljena prva katedra za primerjalno književnost na svetu; zasedel jo je Joseph Texte, ki se je uveljavil z monografijo o Rousseauju in izvorih literarnega svetovljanstva. S piscem pisemskega romana *Julija ali nova Heloiza* se je v knjigi *Richardson, Rousseau in Goethe* (1875) primerjalno ukvarjal tudi Erich Schmidt, ki je bil ljub Murkov profesor. Prav na njegovih dunajskih predavanjih o mlajši romantiki v letnem semestru 1882 se je Murko po lastnih besedah začel zavedati odvisnosti slovanske romantike od nemške. Ob tem je priznal, da mu ni šlo le za iskanje soglasnih mest pri čeških in nemških pisateljih, ne toliko za t. i. *literarische Polizeien*, marveč za celotno ozračje, v katerem so živeli avstrijski Slovani (Murko, *Spomini* 111). V začetku 20. stoletja pa je izbral Parisovo pot proti folklori in se s tem dokončno odmaknil od t. i. francoske šole primerjalne književnosti, ki se je oblikovala na podlagi Brunetièrovih stališč in iz katere je pozneje izhajal Anton Ocvirk. V tem smislu predstavljajo Murkove razprave iz dunajskega obdobja predfrancoske začetke slovenske primerjalne književnosti.

VIRI

- Murko, Matija. Gradivo o *Historia septem sapientum*. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, Ms 1392, III, 3.
- Murko, Matija. »Programm der in Aussicht genommenen Vorlesungen«. Personalakten der Philosophischen Fakultät, Archiv der Universität Wien, PH PA 2702.
- Veselovski, Aleksej Nikolajevič. Pismo Matiji Murku. 1891. Matija Murko, Korespondenca, Aleksej Nikolajevič Veselovski (3, 1891 in b. d.), Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, Ms 1119, I.

LITERATURA

- Betz, Louis-Paul. *La littérature comparée. Essai bibliographique*. Karl J. Trübner, 1900.
- Brunetière, Ferdinand. »La littérature européenne«. *Annales internationales d'histoire. Congrès de Paris 1900. 6e section: Histoire comparée des littératures*, Armand Colin, 1901, str. 5–38.
- Campbell, Killis, ur. *The Seven Sages of Rome*. Ginn, 1907.
- Dolinar, Darko. *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne*. Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- Drews, Peter. »Matija Murkos Abhandlung *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik* (1897) im Lichte der heutigen Komparatistik«. *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií*, ur. Ivo Pospíšil in Miloš Zelenka, Masarykova univerzita, 2005, str. 82–86.
- Goedeke, Karl. »Liber de septem sapientibus«. *Orient und Occident*, let. 3, št. 2–3, 1864, str. 385–423.
- Koch, Max. »Zur Einführung«. *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*, let. 1, 1887, str. 1–12.
- Masaryk, Tomáš Garrigue. »Deutsche Einflüsse und die Wiedergeburt des böhmischen Volkes«. *Die Zeit*, let. 11, št. 137, 1897, str. 103–105; let. 11, št. 138, 1897, str. 117–119; let. 11, št. 139, 1897, str. 133–135.
- Miklošič, Franc. *Über Goethe's »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga«. Geschichte des Originaltextes und der Übersetzungen*. Dunaj, Carl Gerold's Sohn, 1883. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 103.
- Murko, Matija. »Beiträge zur Textgeschichte der *Historia septem sapientum*«. *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*, let. 4, 1890, str. 1–34.
- Murko, Matija. »Bugarski i srpski prijevod knjige o sedam mudraca, njen izvor i kratak obzir na druge slovenske redakcije«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga C*, Zagreb, Dionička tiskara, 1890, str. 1–41.
- Murko, Matija. *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Gradec, Styria, 1897.
- Murko, Matija. *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven*. Dunaj, F. Tempsky, 1890. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 122.
- Murko, Matija. »Goethe und die serbische Volkspoesie«. *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*, let. 12, 1898, str. 50–51.
- Murko, Matija. »Misli k Prešernovemu življenjepisu«. *Ljubljanski zvon*, let. 21, št. 2, 1901, str. 122–137.

- Murko, Matija. *Das Original von Goethes »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre*. Rudolf M. Rohrer, 1937.
- Murko, Matija. *Spomini*. Slovenska matica, 1951.
- Mussafia, Adolf. *Beiträge zur Litteratur der Sieben weisen Meister*. Dunaj, Carl Gerold's Sohn, 1868. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 57.
- Novak, Boris A. »Silabotonična adaptacija srbskega (junaškega) deseterca«. *Salto immortale. Študije o prevajanju poezije*, Boris A. Novak, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 265–279.
- Paris, Gaston. *Deux rédactions du Roman des sept sages de Rome*. Pariz, Firmin Didot, 1876.
- Paris, Gaston. »Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven. Von M. Murko«. *Romania*, let. 20, št. 78, 1891, str. 373–374.
- Paris, Gaston. »Résumé de l'allocution de M. Gaston Paris prononcée le mardi 24 juillet«. *Annales internationales d'histoire. Congrès de Paris 1900. 6e section: Histoire comparée des littératures*, Armand Colin, 1901, str. 39–41.
- Roth, Detlef, ur. *Historia septem sapientum. Überlieferung und textgeschichtliche Edition*. Max Niemeyer Verlag, 2004.
- Schmidt, Erich. *Lessing. Geschichte seines Lebens und seiner Schriften*. Zv. 2, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1892.
- Skow-Obenaus, Katya. »The Whole Is the Sum of Its Parts: Misogyny as a Unifying Factor in *Die sieben weisen Meister*«. *Fifteenth-Century Studies*, let. 26, 2001, str. 169–182.
- Stojković, Marijan. »Morlaci«. *Enciklopedija Jugoslavije*, zv. 6, ur. Miroslav Krleža, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1965, str. 162–163.
- Struve, Gleb. »Comparative Literature in the Soviet Union, Today and Yesterday«. *Yearbook of Comparative and General Literature*, let. 4, 1955, str. 1–20.
- Wilpert, Gero von. »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga«. *Goethe-Lexicon*, Gero von Wilpert, Alfred Kröner Verlag, 1998, str. 562–563.

Matija Murko and the Pre-French Beginnings of Slovenian Comparative Literature in the Nineteenth Century

Keywords: comparative literature / Slovenian literary historians / Murko, Matija / literary influences

This article examines the comparative research done by Matija Murko during his stay in Vienna (1889–1902). His studies of *The Seven Sages of Rome*, encouraged by Alexander Nikolayevich Veselovsky, may be said to border on thematology. To cite an example, Murko links the narrative “Vidua” (“The Widow”) to “The Matron of Ephesus” and examines this theme both in Russian folk narratives and in Polish literature. Part of his research was published in Koch’s *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte*, at the time the only comparative literature periodical in the world. Three years before the renowned comparative literature congress in Paris, which established in 1900 the mutual influences of European literatures as a research topic, thus impacting the development of the French school, Murko published the monograph *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik* (*German Influences on the Beginnings of Czech Romanticism*). Rather than engage in a detailed comparison of literary works, however, his monograph traces the concept of influence to the personal contacts established between the representatives of Czech and German literatures. Murko’s Vienna treatises may thus be perceived largely as the pre-French beginnings of Slovenian comparative literature.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 82.091(497.4)Murko M.

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v48.i2.01>